

Buzás Gergely

A kalocsai érseksír azonosítása

2014

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

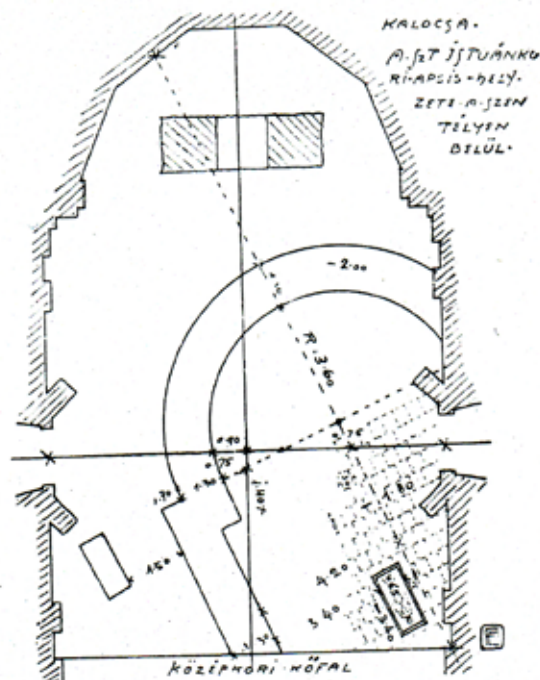
A kalocsai székesegyház 1907 és 1912 között, Foerk Ernő irányítása mellett végzett felújítása során, 1910-ben, a katedrális szentélyében, a feltárt első székesegyház területén egy érseki sír került elő. A sír az első székesegyház padlószintje alatt 160 cm-el, egy vaskapcsokkal összefogott vörösmárvány lapokból összeállított kőládában feküdt. Az épen maradt csontváz mellett egy ékkőfoglalatokkal borított, aranyozott ezüst fejű pásztorbot, egy ezüstkehely és paténa, egy arany mellkereszt, egy sárga topázköves aranygyűrű, három palliumtű és aranyszállal átszőtt textilmaradványok kerültek elő. A lelet különleges szerencséje volt, hogy a sír helye a temetés után nem sokkal feledésbe merült, mivel elfedésre került egy téglapadlóval. Ezért a székesegyházat ért későbbi átépítések, rombolások és fosztogatások érintetlenül hagyták, mindössze az újkorban, valószínűleg egy XIX. századi kriptá építése során rongálták meg fedőlapjának egyik sarkát.

Az ásató Foerk Ernő régészeti és művészettörténeti érvek alapján a sírt XI. századnak tartotta és a székesegyházat alapító Asztrik, az első kalocsai érsek sírjaként határozta meg. Érvként a sír helyzetét említi, amely az első templom középtengelye mellett, a szentély előtt, általában az alapítónak fenntartott helyet foglalta el. A mellékletek közül érdemben a pásztorbottal foglalkozott, bemutatva többek között annak legfontosabb analógiáját az 1075-ben elhunyt II. Anno kölni érsek, ma Siegburgban őrzött pásztorbotját.¹

A feltárás után azonban dr. Horváth Viktor püspök a sírmellékletek fotóit elküldte Joseph Braun jezsuita művészettörténésznek, aki a kor egyik legnevesebb szakértőjének számított. Ő levélben válaszolt. Braun szakvéleménye eredeti formájában nem maradt fenn,² tartalma csak Winkler Pál kalocsai érseki könyvtáros ismeretterjesztő összefoglalásából ismert. E szerint a szakvélemény elsősorban a sír kelyhére

1) A kalocsai érseksír feltárása 1910-ben (Foerk Ernő nyomán)

2) Foerk Ernő 1910-es ásatásainak alaprajza a kalocsai székesegyház szentélyében, az érseksír helyének ábrázolásával

1 Foerk Ernő: A kalocsai Szt.-Istvánkori székesegyház érseki sírja. *Archaeologiai Értesítő* XXXI (1911) 19-33.; Foerk Ernő: A kalocsai székesegyház. in: *Magyarország Műemlékei* IV. Szerk.: Forster Gyula, Budapest 1915. 41-70., 41-49.

2 Nagy Árpád: A kalocsai XI. századi érseksír leletei. *Művészettörténeti Értesítő* XVII. (1968.) 112-123. 120. 10. jegyzet.

3) Az érseksír pásztorbotjának feje a Kalocsai Érseki Kincstárban

5) Az érseksír palliumtűi a Kalocsai Érseki Kincstárban

6) Az érseksír mellkeresztje és gyűrűje a Kalocsai Érseki Kincstárban

4) Az érseksír kelyhe a Kalocsai Érseki Kincstárban

7) Az érseksír paténája a Kalocsai Érseki Kincstárban

és részben az aranybrokát textilmaradványok egyszerű, geometrikus szövés módjára támaszkodott, a gyűrűről, mellkeresztről és a pásztorbotról nem fogalmazott meg érdemi véleményt, azokat csak a lelet-együttesbe való tartozásuk alapján határozta meg. Winkler összefoglalásából annyi tudható meg, hogy Braun a kelyhet a XII. század vége és a XIII. század első negyed közti időszakra keltezte, és ezért a sírt Győr nembéli Saul érsek (1193-1202) vagy esetleg Csák Ugrin érsek (1218-1241) sírjaként azonosította. Ehhez Winkler annyit tesz hozzá, hogy véleménye szerint Ugrin érsekkel való azonosítás nem lehetséges, egyrészt mivel ő a

8) *II. Anno kölni érsek pásztorbotja Sieburgban*

9) *Maurus, krakkói püspök (+1118) sírmelékletei*

Muhi csatában esett el, így nem valószínű hogy a kalocsai székesegyházban temették volna el, másrészt az ő halálának idején már biztosan nem állhatott az első székesegyház, amiben a sír előkerült.³

Braunnal egyidőben Moritz Dreger, a bécsi egyetem művészettörténésze, textilszakértő is készített egy szakvéleményt a sír textilmaradványairól. Az ő levele eredeti formájában fennmaradt és kiadásra is került. Ő a sír textileit XI-XII. századnak és valószínűleg bizánci eredetűnek határozta meg.⁴

Amikor az érseki sír csontmaradványait és közládáját 1912-ben elhelyezték az új érseki kriptában, Braun szakvéleményére alapozva a krypta zárólapjára Saul érsek neve került, majd Winkler ismeretterjesztő könyve nyomán széles körben, így tudományos munkákban is, elfogadottá vált a sír Saul érsek sírjával való azonosítása és 1202-es keltezése.⁵

Pedig lett volna ok a kételkedésre. A pásztorbothoz Foerk által idézett analógia, II. Anno

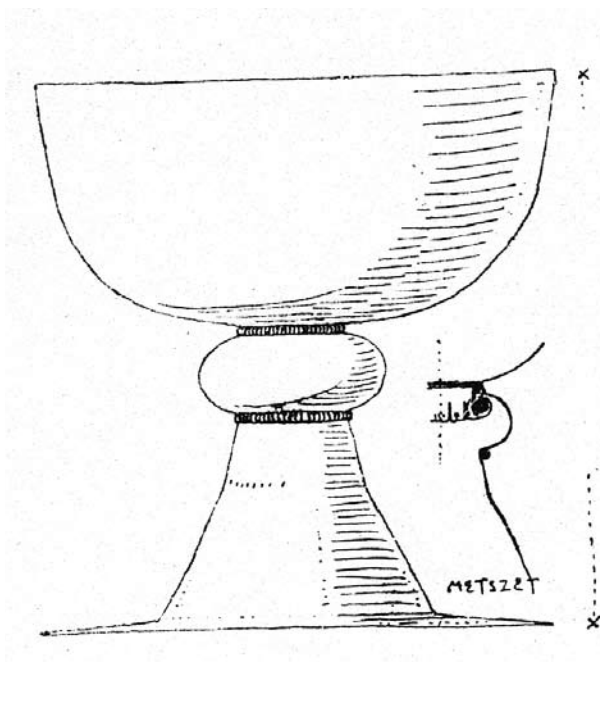
3 Winkler Pál: A kalocsai érseki főszékesegyház 1010-től napjainkig. Árpád Könyvek 31-33. Kalocsa, 1929. 20-22.

4 Nagy Árpád: A kalocsai XI. századi érseksír leletei. Művészettörténeti Értesítő XVII. (1968.) 112-123. 112., 11. jegyzet

5 Már így keltezi Gerevich Tibor: Magyarország román kori emlékei. Budapest, 1938. 243.

10) I. Konrád speyeri püspök (+1060) ezüst sírkelyhe

11) A kalocsai érseksír kelyhének felmérési rajza (Foerk Ernő nyomán)

XI. századi siegburgi pásztorbotja igen erős érv, hiszen a körbe hajó, de nem spirális formájú, állatfejben végződő pásztorbot formája teljesen azonos a kalocsaival, mindössze anyagában és a díszítésében tér el tőle: a siegburgi darab elefántcsontból készült, és ezért értelemeszerűen nincsenek rajta ékkőfoglatatok.⁶

Ezzel szemben Braun, részleteiben sajnos nem ismert érvei sokkal kevésbé állnak biztos lábakon. Nem tudjuk, hogy milyen analógiák alapján jutott arra a következtetésre, hogy a kehely 1200 körülre datálható. Az európai liturgikus kelyhek alapformái a VI. és a XIII. század között alig változtak, ugyanakkor az azonos korú egyes darabok között is számos részletbeli eltérés tapasztalható. A kalocsai kelyhet első sorban viszonylag alacsony és széles kuppája és talpának vízszintesbe forduló széles pereme különbözteti meg a koraközépkori kelyhek többségétől. Ezeknek a jegyeknek bár valóban vannak 1200 körülre keltezhető analógiái,⁷ ám

jóval korábbi párhuzamaikat is ismerjük. A ki-lapuló talpperem megtalálható több VII-VIII. századi írországi kelyhen, ráadásul a VIII. századi Ardagh-kelyhen a lapos kuppával együtt.⁸ Szintén megfigyelhető ez a talpmegoldás egy X-XI. századra keltezett, konstantinápolyi eredetű sardonix kelyhen a velencei San Marco kincstárában,⁹ valamint Frigyes brémai érsek (1104-1123)¹⁰ és Maurus krakkói püspök (1110-1118 körül) sírjából származó¹¹ kelyheken. A krakkói kehely szintén lapos kuppával van ki-

Europas im Mittelalter. Szerk.: Christoph Stiegemann – Martin Kroker – Wolfgang Walter. Petersberg, 2013. II. 377. kat. 327.)

8 Credo, Christianisierung Europas im Mittelalter. Szerk.: Christoph Stiegemann – Martin Kroker – Wolfgang Walter. Petersberg, 2013. I. 235. 141. kép, II. 243. kat.: 203

9 Credo, Christianisierung Europas im Mittelalter. Szerk.: Christoph Stiegemann – Martin Kroker – Wolfgang Walter. Petersberg, 2013. II. 459-460 kat. 400

10 Das Reich der Salier 1024-1125. Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz. Sigmaringen, 1992. 339, 341. kat.: 2.3.

11 Credo, Christianisierung Europas im Mittelalter. Szerk.: Christoph Stiegemann – Martin Kroker – Wolfgang Walter. Petersberg, 2013. II. 565-566. kat.: 504.

6 Das Reich der Salier 1024-1125. Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz. Sigmaringen, 1992. 331. kat.: 1.4.

7 Hasonló jegyek megfigyelhetők a Koppenhágai Nemzeti Múzeum 1200 körülre datált, a Spitzbergákról származó ezüst kelyhén (Credo, Christianisierung

6

12) A kalocsai érseksír kőládája a fedlap leemelésé után

13) A kalocsai érseksír csontváza a sírláda felnyitásakor, 2014. február 19-én.

sírként azonosította. A székesegyház jelenleg folyó régészeti kutatását végző szakemberek javaslatára kalocsai érsekség a sír csontmaradványainak radikarbon vizsgálata mellett döntött. A vizsgálatot a debreceni Isotoptech Zrt. végezte, Molnár Mihály C-14 szakértő vezetésével. A vizsgálat eredménye sírban talált emberi csontmaradványok (a vizsgálatot két darab ujjcsonton végezték el) kalibrált naptári korát 1001-1030 közé tette, amely az ott eltemetett érsek halálának időpontját határozza meg.

Asztrik, másnéven Anasztáz, Szent István király Hartvik püspök által írt legendája szerint a kalocsai egyházmegye alapítása idején, az egyházmegye első érsekeként nyerte el a kalocsai főpapi címet. Az egyházmegye alapítására kétségtől a XI. század első évtizedében került sor.¹⁵ Az utolsó öt említő adat Arnulfnak, a regensburgi Sankt Emmeram apátság szerzetesének írásából ismert, aki megemlékezik Magyarországon történt találkozásáról Anasztáz érsekkel. Az utazása időpontját Arnulf úgy határozza meg, hogy erre Konrád császársága és

fiának Henriknek királysága alatt került sor. II. Konrád császár 1039-ben hunyt el, fiát, Henriket pedig 1028-ban koronázták német királlyá. Ezek szerint Arnulf 1028 és 1039 között találkozhatott Asztrik-Anasztáz érsekkel.¹⁶ Mivel a radiokarbon adatok alapján a kalocsai sírban nyugvó érsek legkésőbb 1030-ban elhunyt, így csakis Asztrik érsek maradványaival azonosítható a sírban nyugvó csontváz.¹⁷

16 Katona István: A kalocsai érseki egyház története. Fordította: Takács József, Kalocsa 2001. I. 83.

17 XVII. századi bencés hagyomány szerint Szent Anasztáziuszt a magyarországi Esztergomban, november 12-én temették el. (Jean Mabillon: Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti in saeculorum classes distributa. Párizs, 1668-1701. I. 75.) Ebből több kutató, azt a következtetést vonta le, hogy Asztrik-Anasztáz élete végén Kalocsáról Esztergomba került volna érsekként. (Győrffy György: A magyar egyházszervezés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei 18. (1969) 199-225. 221.) Ezt a feltevést legutóbb Koszta László cáfolta, kimutatva, hogy a XI. században a püspököket és érsekeket nem helyezték át egyik egyházmegyéből a másikba. (Koszta László: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. Pécs, 2013. 15.)

15 Koszta László: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. Pécs, 2013. 64-65, 68-69.